

FAMILIEN

Diskurs og deltagelse i dagens Tyrkiet

Med den tyrkiske republik, der blev etableret i 1923 på ruinerne af det osmanniske imperium, skete der en radikal fornyelse af selve det politiske ideologiske grundlag for landet – herunder kvindernes stilling. Mens de øvrige muslimske lande i Mellemøsten debatterede kvindens stilling inden for rammerne af en islamisk lovgivning, formede Atatürk republikkens kvindebillede i modstrid til islam med den vestlige verdens demokratiske kvindeopfattelse som sit forbillede.

Atatürk anvendte på den ene side kvinden og ideen om den muslimske kvinde som undertrykt i sit opgør med det osmanniske regime og kalifatet, men var på den anden side lige så interesseret i at skabe afstand til og adskille sig fra datidens fascistiske ideologier i Europa og deres kvindebillede, afledt af „Kinder, Küche und Kirche“ (Tekeli 1981). Den tyrkiske „statsfeminisme“ baserede imidlertid ikke udelukkende sin opfattelse af kvinden på et vestligt forbillede. Den støttede sig endvidere til tiden før islams indførelse i Anatolien og inddrog som sit referencepunkt en præ-islamisk, tyrkisk nomadekultur med dens påståede ligestilling mellem kønnene.

I sine taler til folket understregede Atatürk nødvendigheden af, at kvinden blev frigjort og ligestillet med manden. Allerede i 1923 udtalte han, at „tyrkiske kvinder skal være frie, have uddannelse og være berettigede til at være lige med mændene“ (Ataturk'un 1961). Hvad angår kvindens forhold til den offentlige sfære, tildelte staten kvinden en for datidens forhold ganske revolutionerende plads i samfundet, en placering som var i radikal modsætning til såvel islams som den patriarkalske bondeideologiske opfattelse af kvindens stilling. Atatürk gjorde kvinden til „borger“ med ansvar for samfundet og ikke blot for hjemmet. Kemalismens afgørende handlinger i forhold til kvinders frigørelse bestod i at fjerne islam fra den lovgivende og bredere institutionelle sfære og i inddragelsen af kvinder i en ny borgerskabsopfattelse bestemt af overgangen fra monarki til folkerepublik (Kandiyoti 1991:39).

Denne artikel vil handle om familien som ide og praksis i Tyrkiets hovedstad Ankara. Jeg vil sætte fokus på kvindens råderum, give eksempler på diverse forvaltninger af magt, magtstrategier og afmagt i familien og til sidst komme ind på den unge kvindes råderum i familien. Min empiri refererer til et ejendomskompleks i Ankara, hvor jeg har været tilskuer og delvis medaktør i snart 20 år. Ved på nogle områder at sidestille diskurs og praksis i relativt velhavende byfamilier, som er svorne tilhængere af den tyrkiske

nationalstatsideologi, håber jeg at kunne vise såvel ligheder som forskelle i kvindestrategier, manipulationsfelter og interesse i at bevare og bryde den patriarkalske asymmetri i forhold til generation og køn.

Efterhånden påpeger og analyserer flere etnografiske studier kvindens manipulationer og magtstrategier inden for rammerne af den patriarkalske orden (se bl.a. Kiray 1976; Kandiyoti 1987 samt artiklerne redigeret af Sirin Tekeli 1990, 1995). Den danske antropolog Henny Harald Hansen var en af pionererne med sit studium af kurdiske kvinder fra midten af 1950'erne, hvor hun understregede kvindernes magtfulde position vis-a-vis mænd, medens de fleste samfundsforskere gennem 1970'erne og 1980'erne udelukkende koncentrerede sig om kvindens relative undertrykkelse. I dag udelukkes kønsasymmetrien ikke fra analysen, men interessen samler sig i stigende grad om konstruktionen af betingelserne for en fortsat reproduktion af denne asymmetri. På den måde lægges islam og statens rolle for dagen som ideologiske rammer, hvorunder de samfundsmæssige og til dels private perspektiver konstrueres, (Abadan-Unat 1991; Kandiyoti 1988, 1991a, 1991b; Sanktanber 1995; Toprak 1981). Tilsammen gives her eksempler på divergerende kontekster og forskellige familieformer, hvor magt og afmagt, orden og kaos til stadighed er under mere eller mindre åben forhandling på tværs af køn og alder.

Denne artikel er tænkt som et bidrag til belysning af forskellige aspekter af forandring og genforhandling af orden, sådan som de finder sted i et hus i Ankara.

Ejendommen, kommunikation og ideologi

Ejendommen i Ankara, hvor bl.a. Fru Münerver og familien Demir bor, ligger i den velhavende del af byen. For få år siden hørte lejlighederne til i den dyreste ende af skalaen, men den rivende økonomiske udvikling har gjort, at lejlighedernes værdi blot inden for de seneste år er dalet – noget beboerne kun modvilligt taler om. Den relativt dalende standard betyder, at ingen nyrige ønsker at flytte ind, og at beboerne ikke har råd til at flytte til noget bedre. Alle 13 lejligheder er ejerlejligheder, hvoraf nogle lejes ud til bolig, andre til kontor. Hovedparten af ejerne bor selv i ejendommen. Nogle af ejerne har endvidere lejligheder i naboejendommen, ligesom et par af kontorerne ejes af personer, der bor i naboejendommen.

Samtlige kvinder i ejendommen tager afstand fra, at lejlighederne bruges til kontor, men kritikken bliver sjældent til offentlig tale, da det er velkendt, at der er flere penge at hente ved at leje ud til kontor frem for til privat brug. Hensynet til materiel gevinst går her frem for det ubehagelige i at være i hus med „fremmede“.

Der er absolut ingen kommunikation mellem de personer, som bruger lejligheden til bolig, og de personer, som har deres daglige arbejdsplads i ejendommen og kun ringe interesse i at kommunikere med de personer, som bor til leje. Lejerne hører som de ansatte ikke til, og ejerne nærer derfor ikke noget ønske om at kommunikere med dem, men højst om dem. Der er ingen fælles samhørighedsfølelse, og den eneste person, der kommunikerer med alle, og som har adgang til huset, er viceværten, der imidlertid ikke tildeles nogle beføjelser som en del af fællesskabet. Flere kvindelige beboere opmuntrer ham til at snakke om de øvrige beboere, hvorimod de yderst sjældent udtrykker ønske om at høre noget om hans privatliv, da han som privatperson ikke tilhører deres sfære. Såvel

mænd som kvinder påtaler hans arbejde – dog mest hans forsømmelser, og kvinderne lader ham gerne være skydeskive for deres egne frustrationer og skælder ham jævnlige på det groveste. I deres øjne opfattes han tilsyneladende ikke som „mand“. Deres tiltale vidner ofte om manglende respekt, og viceværten er vel den eneste, som har adgang til at bese kvinderne i morgenkåbe eller pyjamas, inden han går på indkøb for dem om morgenen, som er en del af hans arbejde.

Viceværten kunne ellers være et vigtigt bindeled til naboejendommen, hvor hans søn er vicevært, men kommunikationen hertil er sparsom. Svigerdatteren nægter at se sine svigerforældre, efter at hendes svigerfar op og ned ad gaden lod forlyde, at hun var sin mand utro. Forbudet mod at se, endsige tale med ægtemandens forældre, er udstrakt til børnene, og hun har dermed vendt op og ned på den traditionelle æresdiskurs, hvor det er op til den ældre mand at forstøde sin svigerdatter, at erklære hende socialt død.

Svigerdatteren kom for en del år siden til sin svigerfars dør for at tage et opgør med denne mand, som hun, sikkert ikke helt med urette, så som den person, der spredte de mest ondskabsfulde „historier“ om hende. Frem for at kritisere ham verbalt sprang hun i hovedet på ham, da han åbnede døren. Hun flåede hans hud på kinder og hals, hvorpå han tog fat om struben på hende. En overbo, en udlænding, der på dette tidspunkt boede til leje i ejendommen, tog som den eneste notits af de lyde, der nåede gennem hendes dør, og kom de to til undsætning. Denne begivenhed blev aldrig omtalt af ejerne. Man ønskede ikke den slags form for „uciviliseret“ optræden i opgangen, så snakken blev ikke til offentlig tale og døde hen, inden arrene på viceværtens hals var helet. Svigerdatteren kom derefter kun indenfor i ejendommen for at gøre rent hos lægens kone, hvilket hun havde gjort i flere år. Men det var vel på samme tid, at Tülin Demirs datter holdt op med at lege sammen med viceværtens barnebarn, en pige på samme alder.

Det manglende offentlige fællesskab

Gennem årene har ejerne ikke brugt kræfter på at konstruere et fællesskab for ejendommen eller for gaden og adskiller sig derved radikalt fra lignende forhold på landet og i andre bykvarterer, *mahalle*, der ofte bliver karakteriseret som samfundets mindste operationelle enhed (Mardin 1981). Mens forhandlinger om en fælles diskurs foregår på mange planer i landsbyer og i mange kvarterer, kan det samme ikke påstås for ejendommens vedkommende. Beboerne deler en ejendom, men udgør derudover private, lukkede familier, som ikke anser det for nødvendigt eller ønskeligt at konstruere en fælles tale, ej heller et fælles kontrolnet. I modsætning til mange andre ejendomme, hvor familierne kommer sammen privat, mødes mændene stort set kun på trappen og til det årlige bestyrelsesmøde, hvor man ikke kan blive enige om ret mange fælles anliggender ud over at konstatere, hvor dyre lejlighederne er blevet, og derigennem bekræfte det fælles klassemæssige tilhørsforhold.

Fraværet af et fællesskab udelukker ikke, at man har en række fælles fortællinger om alle ejerne. Disse fortællinger bibringer i lighed med den relative velstand, noget fælles at tale om. „Man“ ved for eksempel, at lægen drikker, at Ayten er adoptivbarn (en viden Ayten først selv erhvervede sig, da „faderen“ døde for et par år siden), og at Fru Münnerver slog en streg over sin ældste søns spilletænder på 300.000 kr. ved at udstede en check, og at hun har fortalt den yngste søn, at han ingen ret har til at blande sig i hendes dispo-

sitioner. „Man“ ved også besked om mændenes økonomi, hvordan lægen tjener færre penge efter abortens frigivelse, hvordan Ahmed i nr. 1, inden sin død måtte afhænde en del af sin entreprenørvirksomhed efter regeringens fald, og hvordan en anden nabo ikke har kunnet forvalte arven efter sin far, fordi hans evner ikke rakte dertil.

Fru Münervers magt

Nogle kvinder deltager i det årlige ejermøde, først og fremmest Fru Münerver, enke efter en bankdirektør, men også kvinden i nr. 1, som også er enke, om end gift på ny, samt lægens kone. Selv om kvinderne giver deres besyv med, lytter mændene udelukkende til Fru Münerver, og hendes tale ophøjes ofte til regel. Det hedder sig mændene imellem, at man ikke ønsker at fornærme hende eller gøre hende ked af det ved at vedtage ting, hun sætter sig imod. Der er dog snarere tale om, at hun alene blandt samtlige ejere har magt til at få noget gennemført i ejendommen.

Fru Münerver er den eneste kvinde, som tiltales og omtales med samme betegnelse af både mænd og kvinder: Fru Münerver. De unge piger tilføjer et familiært „moster“ i såvel omtale som tiltale uden dog at give køb på respekten. Mændene tiltales og omtales ved deres fornavn af de øvrige mænd, mens kvinderne i forskellige situationer varierer såvel omtale som tiltaleformer, når talen falder på egen og andres ægtemænd. Betegnelserne for begrebet „ægtemand“ (*bey*, herre, *koca*, den større/ældre, *es*, ligestillede) udtrykker forskellig anerkendelse af ægtemandens magtposition vis-a-vis kvinden. Ejendommens kvinder anvender hele viften af betegnelser afhængig af, hvem de taler med, hvor intim samtalen er, og hvilken rolle de i det øjeblik tildeler manden. Men oftest anvendes betegnelsen *koca*, eventuelt et hr. efterfulgt af fornavn.

Undtagelsen til normen er „hr. lægen“. Lægens kone har i alle år insisteret på at omtale og tiltale sin mand som „hr. lægen“, og kvinderne har lydigt fulgt denne brug af mandens profession som grundlaget for omtale. Ingen af kvinderne taler med denne mand, og i omtalen devalueres det respektfulde hr. ikke sjældent til noget mindre respektfuldt. Kvinden i nr. 1 har forgæves forsøgt at få sin afdøde mand omtalt som „hr. afdøde ingeniør“ og den nuværende som „hr. departementschef“ (om end forhenværende). Fru Münerver anvender ingen af disse betegnelser.

Blandt kvinderne har Fru Münerver magt til at definere stort set samtlige anliggender, der angår beboerne. Hun mæglar i konflikter kvinderne imellem og nægter at anerkende konflikter mændene imellem. Fruen har magt til at prise nogle kvinder (og døtre) og til at sørge for, at andre kollektivt får den kolde skulder. Hun tog f.eks. parti for Tülin Demir mod lægens kone, som for indeværende ikke indbydes til de lejlighedsvises teselskaber om eftermiddagen. Lægens kone har forstået budskabet og kommer heller ikke mere på uanmeldt besøg, ej heller for at låne en kop sukker eller drikke en kop kaffe.

Kvinden i nr. 1, som fru Cigdem almindeligvis omtales af kvinderne i ejendommen, er en yndet skydeskive for kvindernes kritik. Ironisk nok blev det netop Fru Münervers tilskyndelse til forargelse over nr. 1, som for første og eneste gang fik mændene til at reagere og ændre Fruens dom:

Nr. 1. blev enke og giftede sig til kvindernes store forargelse igen efter et par måneder. Hun havde netop fået salonen dekoreret med kæmpe portrætfotografier af sin afdøde mand, fotografier som blev beundret af kvinderne, som alle kom på kondolencevisit,

nogle alene, nogle med deres mænd. Et par dage senere var den sørgende enke erstattet af en glad, nygift, velfriseret kvinde, som umiddelbart efter indtræden i ægtestand nr. 2 påbegyndte en radikal foryngelseskur, som et par år senere fik hendes adoptivdatter til at ligne en yngre søster, og lægens kone til at ligne en gammel dame. Også selv om lægens kone i samme årrække værnede om, arbejdede på og lod sig prise for sin ungdommelige krop – en rosende tiltale som hun i alle kvindesammenhænge højlydt bad om, samtidig med at hun lige så højlydt kommenterede Tülin Demirs kropslige forfald.

At gifte sig så hurtigt, „inden liget af den afdøde var blevet koldt“, inden „tiden var inde“, blev mødt med en stormflod af kritik fra ejendommens kvinder, såvel de voksne som deres døtre. Dette tema dukkede lejlighedsvis op i omtalen, selv om kritikken ikke i første omgang rettede sig mod det anstødelige i, at kvinder indgik i et seksuelt forhold, dvs. ikke kunne styre deres seksualitet. Officielt blev det også påtalt af Fru Münerver, at hensynet til datteren, den giftemodne pige, måtte komme i første række. Ejendommens mænd tog imidlertid parti for nr. 1. og hendes handling, idet de henviste til ordsproget „Gud forbyde, at man må komme til efterverdenen uden at være gift“. Det blev endvidere fremhævet, at en kvinde ikke kunne klare sig i samfundet uden en mand til at beskytte sig, og at hun havde ret til sex (henholdsvis et patriarkalsk rationale og et religiøst argument). Kvinderne måtte bøje sig for denne konstruktion af „nr. 1s“ normalitet. Alle kvinder inklusive Fru Münerver, som ellers investerer en god del af sin selvopfattelse i at fremstille sig selv som loyal over for sin afdøde ægtemand, et forhold hvor selv døden ikke synes at være en hindring.

Fru Münerver får meget fortalt af samtlige kvinder. Givetvis ligger hun derudover inde med en uhyre stor viden om samtlige familier, men hun snakker ikke offentligt om sin viden. Faktisk er det uhyre sjældent, hun *snakker*. Hun lytter og *taler*. Hun lytter til viceværten, som hellere end gerne delagtiggør hende i sin viden, og hun lytter til kvindernes snak. Hun lægger øre til ejendommens døtre, 3 unge ugifte kvinder, som kan beklage sig over deres mødre, men kun antyde mulige klager over deres fædre. Klager over fædre stoppes med henvisning til deres position som familiens overhoved, faderens „naturlige magt“ (Yanagisaho & Delaney 1995). Samme skæbne møder klager over ægtemænd, men her er ordvalget anderledes. Kvinderne bliver mindet om, hvordan de bliver (godt) forsørget og belært om familiens enhed. Hensynet til døtrenes fremtid (forstået som de unge kvinders chancer på ægteskabsmarkedet) spiller desuden en vigtig rolle i disciplineringen af de kvinder, som åbent taler om konflikter med ægtemanden. Over for de snart midaldrende kvinder henviser Fruen ikke til mandens magtposition, men understreger hans økonomiske og strukturelle placering i forhold til kvinden, som på den anden side indirekte opfordres til at leve op til sit køns placering inden for privatsfæren. „Vi kvinder tegner familien“, lyder det fra Fru Münervers mund, og audiencen er slut.

Når Fru Münerver indbyder, eller rettere indkalder, til eftermiddagste, møder alle indbudte kvinder pligtskyldigt op. Gæsterne bliver beværtet og belært i salonen, mens Fru Münerver deler sin opmærksomhed mellem gæsterne og sin svigerdatter, som bliver hidkaldt for at betjene svigermor og gæster. Fru Münerver ønsker ikke, at ejendommens kvinder den dag får adgang til køkkenet, og dette arrangement, hvor gæsterne udelukkes fra den mere intime del af lejligheden som køkken og dagligstue udgør, afstikker også rammerne for visitens seriøsitet.¹

Den nye nabo, som endnu ikke kendte til Fru Münervers strukturelle placering, afslog invitationen, da hun blev indbudt første gang med henvisning til en anden aftale. Hun var

endnu ikke klar over, at indkaldelse bliver fremført som en invitation, og mente sig berettiget til ikke at give fremmøde. Da hun senere blev klar over sin fejltagelse, henvendte hun sig til Tülin Demir og bad hende om at gå i forbøn for sig hos Fru Münerver, idet hun håbede på at blive inviteret en anden gang – med andre ord, om at måtte blive optaget i fruens lyttende skare: en genvej til accept i ejendommens på en gang hierarkiske og egalitære kvindeverden, hvor samtlige kvinder først og fremmest værner om hver deres kernefamilie.

Tülin's magt og afmagt

Tülin Demir er som nævnt en af de tre kvinder med voksne døtre, som bor i ejendommen. Hendes mand, Temel, har aldrig haft erhvervsarbejde, men lever af de investeringer, hans far foretog i sin tid. Lejlighedsvis lader han opføre en ejendom på en af sine byggegrunde og får da tiden til at gå med at tilse byggeriet, selv om ansvaret for opførelsen er overladt til et familiemedlem, som har entreprisen. Byggeriet finansieres gennem salg af lejlighederne, og Temel beholder en enkelt lejlighed eller to med henblik på udleje.

Temel er overbevist tilhænger af det socialdemokrati, som Atatürk grundlagde, og støtter ivrigt tanken om, at folkets vilkår bør forbedres. Hans egen kontakt til „folket“ består i overvågningen af arbejderne, hvilket siges at trætte ham umådeligt, og ellers fra de eftermiddage, hvor han spiller kort med sine barndomsvenner i en del af byen, hvor Tülin aldrig har sat sine ben. Hverken Tülin eller Temel kunne drømme om „som familie“ at komme sammen med Temels kammersjucker, som udgør Temels ganske private verden. Tülin overvejer end ikke at spørge om, hvor han sætter sine ben de dage, hvor han tager af sted om eftermiddagen. Derimod beder hun altid om tilladelse til at gå et sted hen. Ikke fordi hun skal, hvilket hun kraftigt understreger, men fordi hun mener, at en kvinde bør fortælle sin mand, hvor hun opholder sig, hvorimod en mand (naturligvis) ikke skal stå til regnskab for sin gåen og kommen. Tülin taler meget om kvinder og mænd, som bør opføre sig i overensstemmelse med deres køn (se i øvrigt Sørensen 1994) og med de pligter, mænd og kvinder har, men mener desuden, at „vi er jo alle mennesker her på jorden og har alle vore svagheder“.

Det er vanskeligt at sige, hvornår Temel er hjemme, hvilket har indflydelse på Tülin's muligheder for at se sine private venner. Hun har bevaret nogle af sine egne venner fra sin studietid, men ser dem kun, når hun kan være sikker på, at Temel er væk i flere dage ad gangen og ikke pludseligt dukker op og lægger beslag på hendes opmærksomhed. Temel er af og til på besøg hos sin mor, som har slået sig ned i Istanbul med sommerresidens på sydkysten, og da bliver der et voldsomt leben i lejligheden, hvor veninderne slår sig ned i de hårde sofaer med forgyldt ryg og armlæn (som Temel har kopieret efter nr. 1) og bliver bedt om at gøre sig det behageligt. Ikke at Temel, som sagt, nægter Tülin at mødes med sine venner, han bliver bare så forbandet sur, når hun gør det. „Det er det ikke værd“, siger Tülin, ikke blot med hensyn til at have besøg, men også om så meget andet. Temel har anskaffet sig en mobiltelefon, så han til enhver tid, hvor end han er, kan ringe hjem og forhøre sig om, hvordan det står til, og om huset mangler noget. Det finurlige er, at han lukker for sin mobiltelefon og ikke selv kan nås.

Flere etnografiske studier viser, hvordan tyrkiske storbyægtepar i stigende grad deler ansvaret for hjemmet, og både Temel og Tülin vil være de første til at fortælle, at de tager

beslutninger sammen. Der er dog snarere tale om, at de kun i princippet deler ideen om at tage fælles beslutninger, samtidig med at de i praksis overlader arbejdet til hinanden eller videre giver det til andre personer, såsom vicevært og hushjælp.

Hjemmet mangler aldrig noget. Ikke alene køber viceværten ind morgen og eftermiddag, medens Temel står for de øvrige indkøb, og i en snæver vending kan man ringe til det nærmeste supermarked, som har ansat flere drenge til at bringe varer ud. Tülin opfatter ikke, at hun er bundet til hjemmet, men ser det som en lettelse, at hun er fri for at spekulere på de daglige indkøb og kun kommer på gaden, når hun skal shoppe, købe tøj til sig selv, snuse i stormagasinerne og lede efter ting til datterens udstyr. Den øvrige tid kan hun koncentrere sig om at være husmor, hvilket kan omskrives til at være mor for sin datter og i særdeleshed for sin mand.

Selv om Tülin konstant prøver at være opmærksom på sin mands mindste behov, er der dage, hvor hun ikke kan stille ham tilfreds. Lige meget, hvad hun gør eller ikke gør, er han utilfreds, en utilfredshed med langt mere end pligtforsømmelse. Han ser fejl ved hendes måde at lægge pyntedugen på langs eller på skrå, ved hendes madlavning, hvad enten den ligner eller ikke ligner hans mors måde at lave mad på. Hvis han ikke kan finde på andet, dukker han ned i sit hjertes hukommelse for at finde dengang, da hun... osv. Han oplever ikke noget særligt til daglig, han er ikke optaget af politisk eller andet arbejde, og har derfor ikke meget andet at tænke på.

Det er betegnende, at den kommunikation, ægtefællerne i princippet hylder som værende passende for en tidssvarende, moderne familie, altid antager karakter af monolog. Når Temel er i sit gode lune, fortæller han, og Tülin lytter. Temel tager ordet i timevis for at beklage sig over alt og intet. Tülin har lært af sin mor: „Man spytter ikke på fortovet, selv om man har munden fuld af blod“. Det valgsprog har hun taget til sig som sit eget, og hun forsøger at overføre det samme til datteren samtidig med, at hun på den anden side indprenter denne, at også hun er et menneske og har ret til ikke at finde sig i hvad som helst. Hun siger ikke nødvendigvis til datteren, at hun skal forsvare sine rettigheder, men snarere at hun ikke behøver at være som sin mor, der er tvunget til at høre på sin ægtemands beklagelser. Ikke at hun skal undlade at gifte sig – hun skal blot have mulighed at finde noget bedre.

Over for sine nære venner undskylder Tülin ægtemanden og refererer til, at han opfører sig som et lille barn, der har behov for moderlig omsorg. Kun i de perioder, ægtefællerne kommer godt ud af det med hinanden og synes at have etableret en modus vivendi, er der relativ tavshed i hjemmet, en tavshed der på behagelig vis fyldes ud af radio og fjernsyn.

Megen kommunikation mellem moderne middelklasseægtefolk i byen foregår ved at lytte til fælles musik og synge fælles (gerne klassiske) sange. Den fælles sang er en form for kommunikation, der ikke afkræver nogen stillingtagen og iscenesættelse af et samtalende „selv“, men reflekterer ønsket om på uforpligtende vis at dele en tid, et rum, sammen. Sangen kræver deltagelse, medens fjernsynet kan lægge op til såvel en samtale som en monolog. Hos familien Demir giver nyhederne ofte anledning til Temels monolog på en måde, så man kan have ham mistænkt for at have giftet sig med en relativt veluddannet kvinde, ikke for samtalens skyld, men for at hun kan indskyde velanbragte kommentarer.

Tülin har forsøgt at løbe hjem til sine forældre for snart en del år siden, og den historie hører da også til en af ejendommens fælles fortællinger. Temels mor passede i flere år sin

søn og sit barnebarn, inden hun kunne formå Tülin at vende tilbage til hjemmet. At svigermoren aldrig siden har påtalt Tülin's fravær, taler i Tülin's øjne til hendes gunst, og Tülin står da også på pinde for denne ældre kvinde, når hun kommer på sit årlige besøg. Hun kommer ikke tiere, fordi hun ikke kan holde sin selvoptagede søn ud, og når hun er der, genlyder opgangen da også af høje skænderier søn og mor imellem.

Alle kvinderne i ejendommen er enige om, at forholdet mellem en mor og søn nærmest er helligt, men praksis ligger langt fra dette ideal. For eksempel kommer Fru Münervers søn ofte kun til højtiderne, eller når han mangler penge – og ingen ser lægens søn. De få gange lægens kone taler med sin søn på telefonen, åbner hun yderdøren, så alle beboere kan høre med og se med deres egne øjne, at sønnen viser interesse for sin mors ve og vel.

Tülin har ingen sønner, men en datter, som hun har opdraget til at vise gode miner over for faderen og være imødekommende over for hans mindste ønsker. Datteren spørger sin far om mindst muligt. Alle datterens ønsker og planer for fremtiden passerer via moderen, inden de fremføres for faderen, samtidig med at datteren er stødpude mellem forældrene, når det kræves. Datteren bliver naturligvis udstyret med den uddannelse og det tøj, hendes klasse-mæssige tilhørsforhold kræver. Hvis ikke faderen betaler de ting, hun har „ret“ til, hiver mor eller farmor penge op af lommen til såvel privatundervisning som modetøj. Tülin har, siden hun kom tilbage til familien, varetaget kontakten til de undervisningsinstitutioner, datteren frekventerer. Som mange andre kvinder har hun overtaget kommunikationen mellem hjem og skole fra mændene (Özbay 1995). Hvordan Tülin har råd til at give datteren penge, er en gåde. Både mor og datter får penge af Temel, når de giver udtryk for at have behov for det (og muligvis også af den ældre kvinde i Istanbul, som ikke vil have, at hverken svigerdatter eller barnebarn skal tigge Temel om penge). Der er dog visse ting, som Temel køber til sin datter uden først at blive spurgt. F.eks. købte han for nogle år siden en mobiltelefon til hende, som hun i modsætning til sin far er forpligtet til at have åben.

Jo mindre faderen får fortalt, og jo mindre han ser desto bedre, er kvindernes filosofi i familien Demir. „Det er det ikke værd“, som Tülin siger og forhindrer derved sin mand i at kunne dele vigtige begivenheder i datterens liv, samtidig med at hun selv indtager en plads som datterens fortrolige. Faderen så derfor ikke, da datteren som ganske ung havde klassens drenge med hjem fra skole, og ser heller ikke, at hans datter i dag bliver hentet af en kæreste i en hvid Renault nede på hjørnet. Selv børnene i naboejendommen kender mærke og sågar bilnummer på kærestens bil, men Temel har tilsyneladende hverken set eller hørt noget til dette forhold, eller også vælger han at forblive tavs, selv om det ikke just ligner ham.

Som alle andre velstående familier i Ankara har Tülin ansat en hushjælp et par gange om ugen. Diskussionerne om manden skal hjælpe til i huset – hvilket mange kvinder har skiftet holdning til i løbet af den sidste generation (jf. Bolak 1995; Erkut 1982; Mortensen 1975) – overkommes let i de familier, der har råd til en rengøringshjælp. Tülin trættes tilsyneladende ved synet af hushjælpens anstrengelser, som hendes mand trættes ved synet af arbejderne på byggepladsen. Men Tülin føler, at det er hendes arbejde at gå hushjælpen efter i sømmene og rette pyntedugen til på langs eller på tværs, sådan som hendes mand måtte ønske det den dag. Selv de dage, hvor hushjælpen ikke kommer, er der pinligt rent og ryddeligt hos Tülin. Hun kan ikke fordrage at være omgivet af rod og bruger meget tid på at holde huset i orden.

Tülin har ord for at være en god arbejdsgiver. Hun stikker gerne lidt ekstra penge til hus-hjælpen og lytter til hendes private problemer. Mange kvinder i Tyrkiet udsættes for vold af deres ægtemænd, måske ikke mindst de kvinder, som forsøger at sætte spørgsmålstejn ved den patriarkalske orden. Mange mænd tager ikke ordet i deres mund, men bruger næven til at disciplinere de kvinder, som måske, måske ikke, udfordrer deres magt (Sørensen 1994). Det er betydningsfuldt, at cirka halvdelen af de kvinder, der er blevet udspurgt om vold i familien, hævder, at manden er i sin gode ret til at slå (Ilkkaracan et al. 1996).

Tülins opfattelse af vold mod kvinder er farvet af hendes søsters erfaringer med en voldelig mand. Søstre har længe holdt mandens druk og vold inden for en snæver kreds, men da et barn i søsterens boligområde for kort tid siden havde fortalt dennes barn, at hun var fed og hendes far en drukkenbolt, havde de to søstre fået nok og påtalte situationen over for forældrene, som rådede til skilsmisse, „nu sagen alligevel var bragt til torvs“. Offentliggørelsen af overgrebene på søsteren, som havde fundet sted i adskillige år uden påtale, gjorde udslaget. Tülin, som hellere forbliver i sin seng i flere dage end at bruge mund over for Temel, har ganske enkelt fået nok og fortæller i disse dage til ejendommens kvinder, ikke kun til Fru Münerver, at hun vil tage kampen op mod den voldelige svoger og for øvrigt også fortælle Temel, at indtil datteren ønsker at stifte familie, vil hun gøre alt for, at datteren skal ud at rejse, more sig med venner, forfølge sin karriere og lukke mobiltelefonen, når det passer hende.

Afslutning

Kvinderne i ejendommen manipulerer inden for rammerne af såvel den offentlige sfære, der er bestemt af nationalstatsideologien, som af privatsfæren, hvor kvinden på mange måder har overtaget mandens ansvar for familiens orden. I en anatolsk landsby derimod, er det organiserende princip stadig den patriarkalske familie. Den hierarkisk opbyggede enhed med dens givne roller for mænd og kvinder, børn, voksne og ældre bestemmer stadig rammen for det enkelte familiemedlems placering og funktion i hjemmet og i samfundet. I praksis varierer den enkelte voksne kvindes position og arbejdsområde (Yalcin-Heckmann 1995) og hendes muligheder og evner for at fremme sin egen kernefamilies interesser på bekostning af andre kvinders familier (Sirman 1995). Endvidere kan hun via ægteskabsforhandlinger afstikke rammerne for sine fremtidige (arbejds)vilkår. Det siger sig selv, at unge kvinder fra mere velanskrevne familier i landsbyen har et langt bedre forhandlingsgrundlag end f.eks. fattige landsbykvinder, hvor udseende bliver den afgørende ressource.

En ung kvinde kan medvirke til at opretholde en samfundsmæssig orden ved at holde tand for tunge. Talen kan være ødelæggende for den konstruerede orden og til fare for den enkelte persons samfundsmæssige placering i landsbyen. Skønt der i ejendommen ikke er tale om en fælles (kontrollerende) diskurs, opererer Tülin og Fru Münerver også inden for rammerne af en sådan orden. Når Tülin tier, henviser hun imidlertid ikke til sin tavshedsret, men som landsbykvinden til hensynet til familien og datterens fremtid. Ejendommens kvinder understreger deres større råderum i forholdet til den ældre generation, i forholdet til ægtemanden og i deres ansvar som familiens repræsentant i offentligheden. De påpeger endvidere de unge kvinders ret til deltagelse i såvel den identitets-skabende offentlige sektor som inden for familien. Henvisningerne til statsideologien

som kvindefrisættende er hyppige og forekommer tilstrækkelige som forklaringsmodel for kvinders magt, også i familien. Men, som jeg har forsøgt at vise, er der snarere tale om versioner af patriarkatet end et opgør med patriarkatet som sådan.

Atatürk anviste kvinden den stilling i det offentlige rum, som ejendommens beboere refererer til med største selvfølge, når talen falder på kvindens rolle. At samtlige voksne kvinder i ejendommen ikke har erhvervsarbejde hænger sammen med et valg af livsstil, da de indgik ægteskab, en livsstil der forekommer samme kvinder umoderne i dag. Derfor har disse kvinder også opmuntret deres døtre til at arbejde efter endt universitetsuddannelse, men synes alligevel det er rimeligt, hvis døtrene holder op med at arbejde, når de bliver gift. Når det kommer til erhvervsarbejde, er det interessant at se, hvordan ideen om døtrenes indtræden på arbejdsmarkedet ikke harmonerer med praksis. Samtlige fædre i ejendommen har forsøgt at forhale de unge kvinders indtræden på arbejdsmarkedet ved at kritisere – ikke ideen om arbejde, men det konkrete job.

Statsideologien vedrørende kvinders (offentlige) rolle virkede (især) som ledetråd for den veluddannede elite til midten af 1980'erne, hvor flere kvinder følte sig tiltrukket af en spirende vestligt inspireret feminisme, der begyndte at definere sine mål og midler uafhængigt af – og til tider i modsætning til – statsideologien. Det hævdes således ofte fra feministisk hold, at tyrkiske kvinder blev „frigjorte“, men ikke „frie“ (Toprak 1981). Mens staten har stået som garant for ændringer i kvinders offentlige profil og tilskyndet kvinder til at identificere sig ud fra sin rolle i offentligheden, har det ikke været i statens interesse, ej heller politisk muligt, at gøre op med den patriarkalske diskurs vedrørende forholdene i familien. Det er også påfaldende, i hvor høj grad de lovmæssige rammer for kvindens stilling i familien viser sig at være parallelle til muslimsk lovgivning (se Mortensen 1985).

I sit opgør med patriarkatet satte 1980'ernes og 1990'ernes feminisme i Tyrkiet familien på dagsordenen. Tilhængere af den feministiske diskurs ønskede at frisætte kvinderne og introducerede ideen om individualitet, hvilket hverken for kemalismen eller islam er ønskværdigt for konstruktion af kvindens rolle. Selv om feminismen er slået igennem som diskursiv ressource i snævre kredse især på den politiske venstrefløj, er det bemærkelsesværdigt, at tilslutningen til islam som religiøst og kulturelt ståsted har større gennemslagskraft end feminismen blandt yngre veluddannede kvinder i storbyerne. Modstanden mod individualismen skal her ikke forveksles med en modstand mod selvstændighed.

Ejendommens unge kvinder ønsker – ligesom mange andre unge kvinder i storbyen – et opgør med præmisserne for den patriarkale konstruktion af familien, men ønsker ikke at frigøre sig fra ideen om familieenheden. Den skal have nyt indhold, men ikke opløses. Disse unge kvinder og deres mødre, som selv lever inden for rammerne af det patriarkalske mønster, ønsker et liv med deltagelse og dialog. I disse år ser vi imidlertid også unge kvinder, som etablerer sig uden for rammerne af et ægteskab. Disse kvinder foretrækker tilsyneladende at afskære sig fra livet inden for en familie frem for at forsøge at transformere betingelserne for familiens enkelte medlemmer. Alligevel repræsenterer den tyrkiske psykolog Cigdem Kagıtcıbası vel flertallet af de moderne familier, når hun slår til lyd for, at den tyrkiske moderne familie ikke viser tegn på autonomi, men reproducerer den følelsesmæssige medafhængighed.

Storbyens kvinder og stadigt flere af deres medsøstre i landsbyerne er del af den moderne tilværelse. De ønsker at deltage i udviklingen af samfundet, hvad enten de til-

hylder deres krop i lange gevandter og går med slør, som islam påbyder dem, iklæder sig kønsneutrale jakkesæt eller cowboybukser, som erhvervslivets kvinder har taget til sig som uniform, eller mere feminine udgaver. Mange af disse kvinder ønsker også at ændre betingelserne for familien vilkår. Forhandlinger i familien finder løbende sted, og samtidig må man erindre, at familien fortfarende er en ubrydelig del af samfundets selvopfattelse, hvad denne artikel forhåbentligt har bidraget til at synliggøre.

Note

1. Se Ayata (1988) for en yderst underholdende og informativ udredning af rums betydning for konkurrence mellem naboer og kommunikationens karakter.

Litteratur

- Abadan-Unat, Nermin
1991 The Impact of Legal and Educational Reforms on Turkish Women. I: N. R. Keddie & B. Baron (eds.): *Women in Middle Eastern History. Shifting Boundaries in Sex and Gender*. New Haven: Yale University Press.
- Ayata, S.
1988 Statu Yarismasi ve Salon Kullanimi. *Toplum ve Bilim* 42.
- Ataturk'un
1961 Söylev ve demeçleri. Ankara: Turk Tarih Kurumu.
- Bolak, Hale Cihan
1995 Towards a Conceptualization of Marital Power Dynamics: Women Breadwinners and Working-Class Households in Turkey. I: S. Tekeli (ed.): *Women in Modern Turkish Society*. London: Zed Books Ltd.
- Erkut, S.
1982 Dualism in Values towards Education of Turkish Women. I: C. Kagitcibasi (ed.): *Sex Roles, Family and Community in Turkey*. Bloomington: Indiana University Turkish Studies Press.
- Ilkcaracan Pinar et al.
1996 Sicak Yuva Masali. *Aile Ici Siddet ve Cinsel Taciz*. Istanbul: Metis Yayinlari.
- Hansen, Henny. H.
1958 Allahs Døtre. Blandt muhamedanske kvinder i Kurdistan. København: Nationalmuseet.
- Kandiyoti, Deniz
1987 Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case. *Feminist Studies* 13:317-38.
1988 Bargaining with Patriarchy. *Gender and Society* 2(3):274-90.
1991a End of Empire: Islam, Nationalism and Women in Turkey. I: D. Kandiyoti (ed.): *Women, Islam & the State*. London: Macmillan Ltd.
1991b Islam and Patriarchy: A Comparative Perspective. I: N. R. Keddie & B. Baron (eds.): *Women in Middle Eastern History. Shifting Boundaries in Sex and Gender*. New Haven: Yale University Press.
- Kiray, M.
1976 Changing Roles of Mothers: Changing Intra-Family Relations in a Turkish Town. I: J. Peristiany (ed.): *Mediterranean Family Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mardin, S.
1981 Religion in Modern Turkey. I: A. Kazancigil & E. Ozbudun (eds.): *Ataturk. Founder of a Modern State*. London: C. Hurst and Co.

- Mortensen, Lotte Bøggild
 1975 The Status of Women. Magisterkonferens, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
 1985 The Consequences of Renumerated Labour and Education for the Position and Possibilities of Turkish Women. København: DANIDA.
- Özbay, Ferhunde
 1995 Changes in Women's Activities both Inside and Outside the Home. I: S. Tekeli (ed.): Women in Modern Turkish Society. London: Zed Books Ltd.
- Sanktanber, Ayse
 1995 Women in the Media in Turkey: The Free, Available Woman or the Good Wife and Selfless Mother. I: S. Tekeli (ed.): Women in Modern Turkish Society. London: Zed Books Ltd.
- Sirman, Nukhet
 1995 Friend or Foe? Forging Alliances with Other Women in a Village of Western Turkey. I: S. Tekeli (ed.): Women in Modern Turkish Society. London: Zed Books Ltd.
- Sørensen, Bo Wagner
 1994 Magt eller Afmagt? Køn, følelse og vold i Grønland. København: Akademisk Forlag.
- Tekeli, Sirin
 1981 Women in Turkish Politics. I: N. Abadan-Unat (ed.): Women in Turkish Society. Leiden: E. J. Brill.
- Tekeli, Sirin (ed.)
 1990 Kadın Bakis Acisindan, 1980'ler Turkiye'sinde Kadınlar. Istanbul: Iletisim.
 1995 Women in Modern Turkish Society. London: Zed Books Ltd.
- Toprak, Binnaz
 1981 Religion and Turkish Women. I: N. Abandan-Unat (ed.): Women in Turkish Society. Leiden: E. J. Brill.
- Yalcin-Heckmann, Lale
 1995 Gender Roles and Female Strategies among the Nomadic and Semi-Nomadic Kurdish Tribes of Turkey. I: S. Tekeli (ed.): Women in Modern Turkish Society. London: Zed Books Ltd.
- Yanagisako Sylvia & Carol Delaney
 1995 Naturalizing Power. Essays In Feminist Cultural Analysis. New York: Routledge